

**Արցախյան շարժման սկզբնավորման արձագանքը
«Ալիք» օրաթերթում**

*Ֆելիքս Մովսիսյան
Տառյանա Օհանյան*

DOI: <https://doi.org/10.58726/27382915-2023.1-257>

Հանգուցային բառեր. Վերակառուցում, Լեոնային Ղարաբաղ, ազգային շարժում, միավորում, ազգային ինքնորոշում, սփյուռքահայ մամուլ

Նախաբան

1988 թվականի փետրվարը նշանավորվեց հայ ժողովրդի կյանքում արցախյան շարժումով, որն ազգային զարթոնքի արդյունք էր: Հայ ժողովրդի ազգային շարժումը պայմանավորված էր ԽՍՀՄ-ում գործաչլվյան «վերակառուցման» քաղաքականությամբ, որը նպատակ էր հետապնդում երկրում իրականացնել արմատական բարեփոխումներ, զարգացնել ժողովրդավարությունը: 1921 թ. բոլշևիկյան Անդրերկրումի անօրինական որոշմամբ Խորհրդային Ադրբեջանին բռնակցված հայության ոստան Արցախն արտահայտեց ազգային ինքնորոշման իր իրավունքը՝ Խորհրդային Միության ղեկավարությունից պահանջելով խնդրին տալ քաղաքական լուծում: Արցախյան շարժման յուրահատկությունը այն է, որ այն աննախադեպ ժողովրդական շարժում էր և միջազգային լայն արձագանք գտավ: Արցախահայության ազգային շարժմանն ակտիվորեն արձագանքել է Մերձավոր Արևելքի հայ մամուլը, որի դիրքորոշումը հայ պատմագիտության մեջ ուսումնասիրված չէ: Այս առումով սույն հոդվածը որոշակի գիտական նորույթ է: Ուսումնասիրության թեման արդիական է, քանի որ Արցախի խնդիրն առ այսօր կարգավորված չէ և բխում է ազգերի ինքնորոշման միջազգային իրավունքից: Հոդվածի նպատակն է լուսաբանել Արցախյան շարժման արձագանքն իրանահայ «Ալիք» օրաթերթում:

«Ալիք» օրաթերթը

«Ալիք» օրաթերթը լույս է տեսնում 1931 թ. մարտի 22-ից առ այսօր, Իրանի Իսլամական Հանրապետության մայրաքաղաք Թեհրանում: Թերթն այս տարիներին լույս չի տեսել միայն 40 օր, այն էլ 1979 թ. իրանական հեղափոխության նախօրյակին, երբ, ի թիվս այլ թերթերի, մասնակցել է համաիրանական մամուլի գործադուլին: «Ալիք»-ը սկզբում քաղաքական-հասարակական և գրական-գեղարվեստական շաբաթաթերթ էր, Արցախյան շարժման օրերին այն պարզապես օրաթերթ էր, իսկ մեր օրերում լույս է տեսնում որպես ազգային, հասարակական, քաղաքական օրաթերթ: «Ալիք»-ի հրապարակումները հիմնականում վերաբերում են Հայաստանի Հանրապետության, Արցախի Հանրապետության, Սփյուռքի, Իրանի հայ համայնքի կյանքում

տեղի ունեցող իրադարձություններին: Մփյուռքահայության լայն խավերի շահերն արտահայտող թերթում մեծ թիվ են կազմում Հայ հեղափոխական դաշնակցության կառույցների գործունեությունը լուսաբանող հրապարակումները:

Արցախյան շարժման սկզբնավորումը

Արցախյան ազգային շարժման ծավալումը պատահական չէր, ուներ խորքային պատճառներ և դրսից ուղղորդված չէր: Արցախյան շարժումը ղեկավարում էր 1986 թ. հուլիսին Ստեփանակերտում Արկաղի Կարապետյանի ղեկավարությամբ և 12 նվիրյալ հայորդիների մասնակցությամբ հիմնված «Արցախյան միություն» գաղտնի կազմակերպությունը, որը բաժանմունքներ ուներ ԼՂԻՄ-ի գրեթե բոլոր շրջաններում:

1986 թ. փետրվարին ԽՄԿԿ 27-րդ համագումարի նախօրյակին հայ հինգ ակադեմիկոսներ, երեք գեներալներ և նույնքան ԽՍՀՄ ժողովրդական արտիստներ ԽՄԿԿ Կենտկոմի գլխավոր քարտուղար Մ. Ս. Գորբաչովին և ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության նախագահ Ա. Ա. Գրոմիկոյին նամակ հղեցին՝ Լեռնային Ղարաբաղը Խորհրդային Հայաստանին միավորելու խնդրանքով:

1987 թ. ամռանը և աշնանը «Արցախյան միությունը» ԼՂԻՄ-ը Հայաստանին միավորելու պահանջով ոչ պաշտոնական հանրաքվե անցկացրեց, որը հավաքեց 80 հազարից ավելի ստորագրություն: Նոյեմբերին այդ ստորագրությունները ներկայացվեցին Մոսկվա, որտեղ ոչ մի արձագանք չգտան [5, 709-710]:

Ըստ «Ալիք»-ի՝ արցախցիների ստորագրությամբ նամակը հանձնվել է ԽՄԿԿ Կենտկոմի քարտուղար Ա. Ն. Յակովլևին [13, 1]:

1988 թ. փետրվարին Լեռնային Ղարաբաղում Արցախը Հայաստանին միավորելու պահանջով համաժողովրդական լայն շարժում ծավալվեց, որը, ի թիվս Մփյուռքի բազմաթիվ լրատվամիջոցների, ընդգծված արձագանք գտավ իրանահայ «Ալիք» օրաթերթում:

Թերթի առաջին հրապարակումը Լեռնային Ղարաբաղի հարցով լույս է տեսել 1988 թ. հունվարի 5-ին, նախքան փետրվարի 20-ին Ստեփանակերտում կայացած հանրահավաքը:

«Ալիք»-ի հրապարակումների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ թերթը պարբերաբար անդրադառնում է 1988 թ. փետրվարին Հայաստանում և Լեռնային Ղարաբաղում տեղի ունեցող իրադարձություններին, ազգային շարժմանը և դրանք ներկայացնում սփյուռքահայ հանրությանը: Թերթի տեղեկատվության աղբյուրը Հայաստանից և Լեռնային Ղարաբաղից ստացված լուրերն էին և օտարերկրյա տարբեր լրատվամիջոցների հրապարակումները:

«Ալիք» օրաթերթը «Հայկական պահանջատիրություն, հանուն պատմական արդարության հաղթանակի» հոդվածում նշում է, որ միջազգային մա-

մուլը վերջին ամիսներին բազմիցս անդրադարձել է Խորհրդային Միություն-նից ստացված տեղեկություններին, որոնց համաձայն, «բազմահազար հայեր պաշտոնապես դիմել են խորհրդային ղեկավարությանը և հատկապես Մ. Գորբաչովին, խնդրելով, որ պատմականորեն Հայաստանին պատկանող և դարերով հայ հոծ բնակչություն ունեցող Ղարաբաղն ու Նախիջևանը վերադարձվեն հայ ժողովրդին և միացնեն Հայաստանին»:

Իր հերթին, գրում է թերթը, հայկական մամուլը «անուղղակի արձագանք հանդիսացավ պահանջատիրական այդ շարժմանը»: «Ալիքը» վկայակոչում է նաև գրող Զորի Բալայանի հոդվածներն ու ելույթները, «որոնց միացավ հայրենի մեր մտավորականությունը: Հրապարակ է գալիս ներքին հողային մեր իրավունքների վերատիրանալու և անարդար սահմանագծումների սրբազրության պահանջով» [6, 5]:

«Ալիք»-ն անդրադառնում է նաև ՀԿԿ Կենտկոմի առաջին քարտուղար Կարեն Դեմիրճյանի 1987 թ. հուլիսի 5-ի քննադատական զեկույցին, որում նա «քննադատում է պահանջատիրական այդ արդար ելույթները և նրանց հեղինակներին ասելով. «կեղծ հայրենասիրություն են դրսևորում, շահարկում ազգային զգացմունքները և պատշաճ հակահարված չեն ստանում» [6, 5]:

Թերթը գրում է, որ Կ. Դեմիրճյանի այս զեկույցման կապակցությամբ ժամանակին հնարավոր չի եղել բացահայտել, թե ի՞նչ պատճառով է նա բավական կոշտ և սուր արտահայտություններով քննադատել հայրենասիրական ելույթների հեղինակներին: Մասնավորապես նա հանդիմանել է Սուրեն Այվազյանին, ում «դիլետանտական վարժանքները պատմության անդաստանում անցել են... ընդունելիի և հանդուրժելիի սահմանները՝ յաչս խորհրդային իշխանութեանց»: Թերթը բացահայտում է, որ ներկայումս իր տրամադրության տակ է ռուսերեն այն նամակի տեքստը, որը բազմահազար հայերի ստորագրությամբ, «Ղարաբաղի և Նախիջևանի վերամիավորման պահանջով», հղվել է ԽՍՀՄ Կենտկոմի գլխավոր քարտուղար Մ. Ս. Գորբաչովին: Այդ նամակի բովանդակությունից «Ալիք»-ը եզրակացնում է, որ այժմ հասկանալի է, թե ինչո՞ւ Կ. Դեմիրճյանն «այդ աստիճան խիստ է գտնվել Մ. Այվազյանի» նկատմամբ և նրան առանձնացրել՝ որպես իր քննադատության թիրախ: Արտասահման հասած տեղեկությունների համաձայն, գրում է «Ալիք»-ը, նամակը կազմել է Սուրեն Այվազյանը: Քանի որ նա է հեղինակը բազմահազար հայերի պահանջատիրությունը բանաձևող նամակի, ուստի «հասկանալիորեն դարձել է գլխավոր թիրախը Դեմիրճյանի դատապարտանքի խոսքի» [6, 2]:

«Ալիք»-ը նկատի ունի երկրաբան Սուրեն Այվազյանին, ով 1978-1988 թթ. նամակներ հղեց ԽՍՀՄ ղեկավարներ Լ. Բ. Բրեժնևին, Ա. Ն. Կոսիգինին ու Մ. Ս. Գորբաչովին, որտեղ նշում էր Ղարաբաղի և Նախիջևանի նույնականությունը: 1989 թ. մայիսին նա Ղարաբաղ զենք տեղափոխելու մեղադրանքով

ձերբակալվեց և մինչև 1993 թ. մնաց բանտարկության մեջ: Թերթի կարծիքով Ս. Այվազյանին քննադատելու համար Կ. Դեմիրճյանը, ԽՄԿԿ Կենտկոմ նամակ ուղարկելուց բացի, մեկ այլ պատճառ է ունեցել: Բավական է կարդալ այդ նամակը, գրում է թերթը, և պարզ կդառնա, որ նա «խորհրդային գաղափարախոսության վրա է խարսխել հայ ժողովրդի ազգային արդար պահանջատիրությունը» [6, 2]:

«Ալիք»-ի դիտարկմամբ՝ Խորհրդային Միության ղեկավարությանը հասցեագրված նամակը «ներշնչում է Լենինյան ազգային քաղաքականությունից» և այդ գաղափարախոսության հիման վրա պահանջում է Ղարաբաղն ու Նախիջևանը միավորել Հայաստանին: Հայության պահանջը համապատասխանում է նաև «Գորբաչովյան հանգրվանի տիրական մթնոլորտին», որը «Ստալինյան շրջանում գործած սխալների շարքում դասում է նաև հայության դեմ գործած այս չարիքը»: Թերթի կարծիքով՝ տեղի ունեցած պատմական այդ անարդարության լավագույն վկայությունը Խորհրդային Ադրբեջանի կառավարության որոշումն է, ըստ որի՝ «Այսօրվանից Լեռնային Ղարաբաղը, Ջանգեզուրը և Նախիջևանը մտնում են Սովետական Հայաստանի կազմի մեջ» [6, 2]:

«Ալիքը» նկատի ունի Հայաստանի խորհրդայնացման առթիվ Ադրբեջանի հեղկոմի 1920 թ. նոյեմբերի 30-ի որոշույնի հեռագիրը, որտեղ ասվում էր. «Այսօրվանից Հայաստանի և Ադրբեջանի միջև սահմանային վեճերը հայտարարվում էին վերացած: Լեռնային Ղարաբաղը, Ջանգեզուրը և Նախիջևանը համարվում են Հայաստանի Սոցիալիստական Հանրապետության մասը» [1]:

Ելնելով այն իրողությունից, որ ժամանակին Խորհրդային Ադրբեջանի ղեկավարությունը Լեռնային Ղարաբաղը ճանաչել է Հայաստանի մաս՝ «Ալիք»-ը գտնում է, որ մեր օրերում Ղարաբաղը Հայաստանի հետ միավորելու «ամբողջ հայության պահանջատիրությունն արդար» է, որի «ձայնի արձագանքը առկա է բազմահազար հայության վերոհիշյալ նամակում»: Հետևաբար, եզրակացնում է թերթը, «հատկապես Դեմիրճյանները իրավունք չունեն թումբ կանգնեցնել և ազգային-քաղաքական առումով և համայնավար-գաղափարախոսական ուղղությամբ այս աստիճան անխոցելի մի դիմումի առաջ» [6, 2]:

«Ալիք»-ը ռուսերենից թարգմանաբար տպագրում է Մ. Ս. Գորբաչովին ուղղված նամակը, որտեղ անդրադառնալով Լեռնային Ղարաբաղը Ադրբեջանին բռնակցելու պատմությանը՝ վկայակոչում էր նաև ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի 1977 թ. նոյեմբերի 23-ի նախագահության նիստի արձանագրությանը, որտեղ նշվում էր. «Անհրաժեշտ է միացնել Ղարաբաղը (Արցախ՝ հայերեն) Խորհրդային Հայաստանին և ամեն ինչ իր օրինական տեղը կդրվի»:

Նամակի հեղինակները, դիմելով Մ. Ս. Գորբաչովին, ասում էին. «Հար-

գարժան Միխայիլ Սերգեևիչ, հանուն պատմական արդարության հաղթանակի, հանուն լենինյան ավանդությունների կատարման, մենք դիմում ենք ձեզ հայկական պատմական մարզեր Լեռնային Ղարաբաղը և Նախիջևանը սոցիալիստական Հայաստանի հետ վերամիավորելու թախանձալից խնդրանքով» [6, 5]:

Վկայակոչելով այս իրողությունները՝ «Ալիք» օրաթերթը հստակ դիրքորոշում է դրսևորում Լեռնային Ղարաբաղի անկախության ձգտման հարցում: Թերթն իրավացիորեն գտնում է, որ արցախահայության պահանջը բխում է լենինյան ազգային քաղաքականությունից, պատմական արդարությունը վերականգնելու և հայ ժողովրդի երկու հատվածները միավորելու անհրաժեշտությունից: «Ալիք»-ը մոռանում է ընդգծել նաև այն իրողությունը, որ Լեռնային Ղարաբաղի մարզխորհրդի փետրվարի 20-ի որոշումը՝ Հայաստանի հետ միավորելու մասին, բխում էր ԽՍՀՄ սահմանադրության դրույթներից:

Խորհրդային իշխանություններին ուղված արցախցիների նամակներն անարձագանք չմնացին Խորհրդային Ադրբեջանի իշխանությունների կողմից, որին անդրադառնում է «Ալիք» օրաթերթը՝ «Խորհրդային Ադրբեջանի հակազդեցությունը Ղարաբաղը Հայաստանին կցելու պահանջին» հողվածում: Թերթը գրում է, որ Բաքվի իշխանություններն, ի պատասխան հայության «արդար պահանջատիրության», սկսել են հակաքարոզչություն: Բաքվի հեռուստատեսությամբ հայերին կոչ է արվում «կարգապահության և քաղաքացիական պատասխանատվության գիտակցության», իսկ Ադրբեջանի ղեկավարությունը շեշտում է. «Չի քննարկվում Ադրբեջանական Հանրապետության սահմանների տարածքային փոփոխության հարցը» [7, 1]:

«Ալիք»-ը քննադատում է Ադրբեջանի ղեկավարությանը, որը հայերին հիշեցնում է հավատարիմ մնալ ԽՍՀՄ միասնությանն ու ինտերնացիոնալիզմին: Հետաքրքիր է իմանալ, գրում է թերթը. թե ինչո՞ւ Ադրբեջանի ղեկավարները այդ գաղափարներին իրենք հավատարիմ չէին, երբ ժամանակին Ղարաբաղը բռնակցում էին: Մինչդեռ անտեսելով այդ իրողությունը՝ ադրբեջանական մամուլը գրում է. «Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզում վերջերս անհանգիստ վիճակ է տիրում, որոշ տարրեր ուզում են մարզը անջատել Սովետական Ադրբեջանից և այն միացնել Սովետական Հայաստանին: Այս հարցը չի քննարկվում, քանի որ Լեռնային Ղարաբաղը Ադրբեջանի կազմում ընդգրկվել է լենինյան սկզբունքների համաձայն, 1923 թվականին» [7, 1]:

«Ալիք»-ը, ներկայացնելով ադրբեջանական իշխանությունների արձագանքը արցախահայության պահանջին, իրավացիորեն նկատում և ընդգծում է նրանց վարած երկակի քաղաքականությունը Ղարաբաղի հարցում:

1988 թ. հունվարի 5-ին Լեռնային Ղարաբաղի պատվիրակությունը ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի պատգամավոր Վազգեն Բալայանի գլխավորությամբ ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության նախագահի առաջին

տեղակալ Պ. Դեմիչևին հանձնեց 260 արցախցիների ստորագրությամբ մի հանրագիր և հայ բնակչության անտանելի վիճակի մասին 80-ից ավելի փաստաթուղթ: Օրեր անց Մոսկվա մեկնեց արցախցիների նոր պատվիրակություն՝ Վաչե Մարտիասյանի գլխավորությամբ: Ի պատասխան արցախահայության արդարացի պահանջի՝ Խորհրդային Միության կուսակցական ղեկավարությունը խոստացավ հանձնախումբ ստեղծել խնդիրը հանգամանորեն ուսումնասիրելու համար, բայց գործնական որևէ քայլ չարեց այդ ուղղությամբ: Հավատարմվ գորբաչովյան վերակառուցմանը և պաշտոնական Մոսկվայի սին խոստումներին՝ արցախցիները «Լենին, կուսակցություն, Գորբաչով» կարգախոսով ազգային շարժում ծավալեցին [5, 710-711: 3, 160]:

«Ալիք» թերթի տեղեկություններով՝ Ղարաբաղի պատվիրակությունները փետրվարի 17-ին Մոսկվայում մերժում ստացան և վերադառնալով Ստեփանակերտ՝ բողոքի ցույց կազմակերպեցին: Ոստիկանությունը ցուցարարների նկատմամբ ճնշումներ գործադրեց: Տեղեկանալով այս մասին՝ Երևանում բողոքի ցույցեր սկսվեցին, նախ՝ Օպերայի հրապարակում, ապա կուսակցության Կենտկոմի շենքի առջև [9, 1]:

Իրականում արցախցիների շարժումը ավելի շուտ սկսվեց: Հունվարի կեսին Արցախի ղեկավարների գաղտնի ժողովը որոշեց, որ «Ղարաբաղը պատրաստ է ելույթի» [14]: Փետրվարի 13-ին Ստեփանակերտում կայացավ առաջին զանգվածային հանրահավաքը: Փետրվարի 16-ից սկսած Ստեփանակերտի քաղաքային հրապարակում գիշեր-ցերեկ զանգվածային ցույցեր էին տեղի ունենում՝ անտեսելով ուժային կառույցների սպառնալիքը: Ստեղծվեց նախաձեռնող խումբ «Կռունկ» կոմիտեի ղեկավար Արկադի Մանուչարյանի գլխավորությամբ [3, 161]:

1988 թ. փետրվարի 20-ին ԼՂԻՄ ժողովրդական պատգամավորների մարզային խորհրդի արտահերթ նստաշրջանը որոշեց. «Ընդառաջելով ԼՂԻՄ-ի աշխատավորների ցանկություններին, խնդրել Ադրբեջանական ԽՍՀ Գերագույն խորհրդին և Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհրդին՝ խորին ըմբռնման զգացում դրսևորել Լեռնային Ղարաբաղի հայ բնակչության իղձերի նկատմամբ և լուծել ԼՂԻՄ-ը Ադրբեջանական ԽՍՀ կողմից ՀԽՍՀ կողմ հանձնելու հարցը, միաժամանակ միջնորդել ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի առջև՝ հարցի դրական լուծման համար» [15]:

Արցախահայության այս որոշմանը հրատապ արձագանքած «Ալիք» թերթը 1988 թ. փետրվարի 24-ի «Հայ ժողովուրդը պահանջում է իր արդար իրավունքը՝ Ղարաբաղն իր իրավատիրոջը վերադարձնել» հոդվածում ներկայացնում է, որ փետրվարի 23-ին շուրջ 150 հազար հայեր բողոքի ցույցեր են իրականացրել Երևանում՝ պահանջելով Լեռնային Ղարաբաղի միացումը Հայաստանին: Թերթը գրում է, որ ավելի քան մեկ շաբաթ Հայաստանում և Արցախում զանգվածային հանրահավաքներ և բողոքի ցույցեր են տեղի ունե-

նում, որի մասնակիցները վանկարկում են՝ «Առանց արդարության եղբայրություն չի լինելու», «Մեկ ազգ, մեկ հանրապետություն», «Մոսկվա, մեր արդար պահանջին պատասխանիր» և «Պատմական արդարությունը վերականգնենք»:

«Ալիք»-ի տեղեկություններով ցուցարարները հանդիպել են Կոմունիստական կուսակցության երկու պաշտոնյաների հետ, որոնք Խորհրդային Հայաստան էին գործուղվել Արցախյան խնդրի համար, և նրանք ցուցարարներին հայտնել են, որ «խորհրդային ղեկավարությունը որևէ փոփոխություն հանրապետության սահմանների ներսում չի ընդունում» [8, 1]:

«Ալիք»-ը նկատի ունի ԽՄԿԿ Կենտկոմի քարտուղարներ Ա. Լուկյանովին և Վ. Դոլգիխին, որոնք այդ օրերին Հայաստան էին եկել՝ տեղում իրադրությունը հասկանալու նպատակով: Ըստ «Ալիք»-ի՝ նրանք Հայաստան էին ժամանել «Ղարաբաղի հարցի համար ստեղծված անհանդարտ կացության վերահասություն տալու համար»: Նրանք ցուցարարներին հայտնել են, որ Խորհրդային ղեկավարությունը «որևէ փոփոխություն հանրապետության սահմաններում չի ընդունում» [8, 1]:

«Ալիք»-ը ճիշտ է ներկայացնում Խորհրդային Միության բարձրագույն ղեկավարության մոտեցումը Լեռնային Ղարաբաղի հարցում: Փետրվարի 21-ին ԽՄԿԿ ԿԿ Քաղբյուրոն հապճեպ որոշում ընդունեց «Լեռնային Ղարաբաղի իրադարձությունների մասին», որով արցախահայության ազգային, ազատագրական շարժումը որակեց որպես «ծայրահեղական» և «մի խումբ անջատողականների գործողությունների արդյունք»: Դրան հաջորդած իրադարձությունների ժամանակ պաշտոնական Մոսկվան հավատարիմ մնաց այդ որոշմանը՝ փորձելով հանրությանն ամեն կերպ հիմնավորել իր դիրքորոշումը:

«Ալիք»-ն այնուհետև իրավացիորեն նշում է, որ Արցախի խնդիրը դուրս է եկել ԽՄՏՄ շրջանակներից, որի նկատմամբ հետաքրքրություն են դրսևորում բազմաթիվ լրատվամիջոցներ: Ըստ թերթի՝ Երևանում տեղի ունեցած ցույցերին անդրադարձել են ՏԱՄՄ, Ռոյտեր, Ֆրանս պրես, Ջոմհուրի Էսլամի լրատվական գործակալությունները, Ամերիկայի ձայնը, Բի Բի Սի-ն: Լրատվամիջոցները փետրվարի 24-ի առավոտյան լուրերի բաժնում Իրանի պետական ռադիոն ևս անդրադարձավ Երևանից ստացվող լուրերին, - գրում է «Ալիք»-ը [8, 1]:

Թերթը 1988 թվականի փետրվարի 25-ի՝ «Ցույցեր և գործադուլներ են տեղի ունենում Լեռնային Ղարաբաղում» հոդվածում պատմում է փետրվարի 24-ին Երևանում կայացած բազմահազար բողոքի ցույցի մասին, որի մասնակիցները պահանջել են Լեռնային Ղարաբաղը միացնել Հայաստանին: ԽՄԿԿ Կենտրոնական Կոմիտեի ղեկավարությունը հորդորել է բնականոն կյանքը վերականգնել Լեռնային Ղարաբաղում, իսկ Հայաստանի և Ադրբեջանի կուսակցական ղեկավարությունից պահանջել է «օգտագործել իրենց քաղաքա-

կան ազդեցությունը՝ Ղարաբաղում անդորրություն հաստատելու համար»։ Թերթի ունեցած տեղեկություններով Երևանում համընդհանուր գործադուլ է, Հայաստանի Կոմկուսը նիստ է անցկացրել իրավիճակը հանրապետությունում կարգավորելու ուղղությամբ միջոցառումներ ձեռնարկելու համար։

Ըստ «Ալիք»-ի՝ չնայած կուսակցական մարմինների կոչերին ու հորդորներին՝ Ղարաբաղում վիճակը մնում է լարված, ցուցարարների թիվը գնալով մեծանում է, Ստեփանակերտում առնվազն 30 հազար մարդ, առանց դադարի, գիշեր-ցերեկ շարունակում են իրենց բողոքի ցույցերը։ Փետրվարի 23-ին Ղարաբաղում ցուցարարների թիվը հասել է 100 հազարի։ Նույն օրը Ստեփանակերտում տեղի է ունեցել Լեռնային Ղարաբաղի Կոմկուսի մարզային պլենումի նիստ։ Պլենումը մարզկոմի առաջին քարտուղար Բորիս Կևորկովին «աշխատանքներում թույլ տված թերությունների համար» հեռացրել է պաշտոնից և առաջին քարտուղար ընտրել Հենրիկ Պողոսյանին [9, 1]։

Թերթի տեղեկություններով բողոքի ցույցերը շարունակվում են նաև Երևանում։ Անվանի բանաստեղծ Միլվա Կապուտիկյանը փետրվարի 23-ին կայացած բազմամարդ հանրահավաքում հայտարարել է. «Մենք երկար ենք սպասել մեր տեսակետները արտահայտելու համար և թվում էր, թե ամեն ինչ կարգին է, սակայն այժմ պետք է համբերություն դրսևորել և չգայթակղվել հակակենտրոնական տրամադրություններով և ազգամիջյան թշնամանքներով» [9, 1]։

«Ալիք» օրաթերթը գրում է, որ նույն օրը՝ փետրվարի 23-ին, Երևանում մի քանի ձեռնարկություններ գործադուլ են հայտարարել, իսկ Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Ա-ն մերժել է Երևան գալ և ելույթ ունենալ ցուցարարների առջև [9, 1]։

Թերթի տեղեկությունները հավաստի էին. Երևանում և հանրապետության մյուս քաղաքներում բազմամարդ հանրահավաքներ սկսվեցին՝ ի պաշտպանություն արցախցիների շարժման։ Մոսկվա՝ Խորհրդային Միության ղեկավարությանը, ուղարկվեցին աշխատանքային կոլեկտիվների, գիտական հաստատությունների բազմաթիվ որոշումներ ու դիմումներ, պատմական տեղեկանքներ ու փաստաթղթեր, հայազգի անվանի գործիչների, մտավորականների, գիտնականների, արվեստագետների խնդրագրեր։ Դրանք միահամուռ ԽՍՀՄ բարձրագույն ղեկավարությունը խնդրում էին սահմանադրական ճանապարհով արդարացի լուծում տալ արցախահայության պահանջին և ԼՂԻՄ-ը միացնել Խորհրդային Հայաստանին [4, 12-33]։

1988 թ. փետրվարի 26-ին ԽՄԿԿ ԿԿ առաջին քարտուղար Մ. Ս. Գորբաչովը հանդարտություն և զսպվածություն հանդես բերելու կոչով դիմեց Ադրբեյջանի և Հայաստանի ժողովուրդներին [16]։ Հայ ժողովուրդը նրա կոչն ընդունեց պահի լուրջ գիտակցումով, և անմիջապես դադարեցվեցին հանրահավաքները, ցույցերը, գործադուլներն ու դասադուլները։ Մինչդեռ Ադրբեյջա-

նում սկսվեցին հակահայկական ցույցեր, հանրահավաքներ, որտեղ հնչեցին քացահայտ սպառնալիքներ հայության հասցեին:

Դեպքերի նման ընթացքը հայ ժողովրդին ստիպեց կրկին հավաքվել Երևանի Օպերայի հրապարակում, Մատենադարանի առջև, Մաշտոցի պողոտայում: Ի պաշտպանություն արցախահայության՝ հանրահավաքներում ելույթներ ունեցան Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի նախագահ, աշխարհահռչակ աստղագետ Վիկտոր Համբարձումյանը, արձակագիր Սերո Խանզադյանը, ժողովրդական դերասան Սոս Մարգսյանը և անվանի այլ մարդիկ:

Փետրվարի 26-ին Մոսկվայում Մ. Ս. Գորբաչովի հետ հանդիպում ունեցան Սիլվա Կապուտիկյանը և գրող, հրապարակախոս Ջորի Բալայանը: Նրանք ներկայացրեցին Ղարաբաղի խնդրի էությունը և հայ ժողովրդի անունից խնդրեցին հարցին արդարացի լուծում տալ [2, 275-293]:

«Ալիք»-ը գրում է, որ փետրվարի 27-ին Երևանում կայացած զանգվածային հանրահավաքում ելույթ ունեցած Ջորի Բալայանը և Սիլվա Կապուտիկյանը ցուցարարներին ներկայացրեցին Մ. Ս. Գորբաչովի խոստումները: Նա հայ պատվիրակներին խոստացել էր Լեռնային Ղարաբաղում ապահովել Հայաստանի ռադիոյի և հեռուստատեսության հաղորդումներն ունկնդրելու և դիտելու հնարավորություն, դպրոցներն ու ուսումնական հաստատությունները դնել Հայաստանի լուսավորության նախարարության ենթակայության տակ, միջոցներ հատկացնել Շուշի քաղաքի ավերակները վերականգնելու համար:

Գնահատական չտալով Մ. Ս. Գորբաչովի խոստումներին, որոնք նպատակ էին հետապնդում հայությանը շեղել արդարացի պայքարից՝ «Ալիք»-ը գրում է, որ Երևանում շարժման ղեկավարները որոշել են ժամանակավորապես դադարեցնել ցույցերն ու հանրահավաքները և փետրվարի 28-ին հավաքվել Հայաստանի Գրողների միության տանը՝ մշակելու հետագա քայլերի ծրագրերը: Ըստ թերթի՝ Երևանի փողոցներում զինվորներ չեն երևում, ցուցարարների շրջանում տազնապը վերացել է, իսկ ռադիոյի և հեռուստատեսության՝ գործադուլ հայտարարած աշխատակիցները վերադարձել են իրենց աշխատանքին:

Այդ օրերին Լեռնային Ղարաբաղի կացության մասին թերթի ստացած տեղեկությունները հակասական էին. որոշ լուրերով իրադրությունը հանդարտ է, իսկ այլ լուրերով բնակչության շրջանում խուճապ կա: Ստեղծված իրադրության մասին թերթը տպագրում է Ազգային ինքնորոշում միավորում կազմակերպության ղեկավար Պարույր Հայրիկյանի կարծիքը: Ըստ նրա՝ ազգային շարժման «նախաձեռնությունը Ղարաբաղի ժողովրդինն է, նա է ինքնորոշման վճիռ կայացրել, իսկ Հայաստանը թիկունք է կանգնել նրան» [11, 3-4]:

«Ալիք»-ը գրում է, որ «Երևանում ցույցերին մասնակցողների թիվը անց

նում է մեկ միլիոնը», Երևանի ցուցարարներին միացել են մեծ թվով մարդիկ Հայաստանի տարբեր շրջաններից, Սևան, Աբովյան, Լենինական քաղաքներից: Ցուցարարների ղեկավարները սփյուռքահայերին կոչ են արել «իրենց թիկունք կանգնել»: Ցուցարարներին միացել է Վազգեն 1-ին կաթողիկոսը և հեռագրով տեղեկացրել Կրեմլին, որ ինքը լինելու է ժողովրդի կողքին ու պահանջում է Մ. Ս. Գորբաչովից «բավարարել հայության պահանջները»: Թերթը հայտնում է, որ իրեն հասած տեղեկատվության համաձայն «բանակայինները որևէ կերպ չեն միջամտում ցույցերին և Հայաստանի ոստիկանությունը բարյացակամ է տրամադրված ժողովրդի նկատմամբ» [10, 1]:

Համազգային շարժմանը կազմակերպված բնույթ հաղորդելու նպատակով 1988 թվականի փետրվարին ստեղծվեց շարժման կազմկոմիտե: Այդ կապակցությամբ «Ալիք»-ը գրում է. «ընտրվել է կազմակերպչական մի հանձնախումբ՝ ակադեմիկոս Վիկտոր Համբարձումյանի, մի բանաստեղծուհու (անունը հայտնի չէ), Լեոնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի մայրաքաղաք Ստեփանակերտի պետական-դրամատիկական թատրոնի տնօրեն Վաչե Մարուխանյանի, հասարակական հանրահայտ գործիչ, Լեոնային Ղարաբաղը Հայաստանի Հանրապետության հետ միավորելու շարժման ղեկավարներից՝ Իգոր Մուրադյանի, Երևանի համալսարանի դասախոս, ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների թեկնածու Վազգեն Մանուկյանի, Հայաստանի պետական երգչախմբի ղեկավար Հովհաննես Չեքիջյանի և հասարակական գործիչ Բարիսուդարյանի մասնակցությամբ» [10, 1]:

Իրականում 1988թ. փետրվարին ստեղծված կազմակերպչական կոմիտեի մեջ մտան Իգոր Մուրադյանը, Վաչե Մարուխանյանը, Մամսոն Ղազարյանը, Վազգեն Մանուկյանը, Աշոտ Մանուչարյանը, Համբարձում Գալստյանը, Սամվել Գևորգյանը, Վանո Սիրադեղյանը, Արմեն Հովհաննիսյանը, Հենրիկ Իգիթյանը և ուրիշներ: Կազմկոմիտեն շարժմանը կազմակերպված բնույթ տվեց և ղեկավարեց գործողությունները ոչ միայն Երևանում, այլև հանրապետության մյուս քաղաքներում [5, 716]:

«Ալիք»-ը նկատում է, որ փետրվարի վերջին օրերին Հայաստանում և Ղարաբաղում ընթացող իրադարձությունների մասին իրարամերժ լուրեր են ստացվում: Պետական, կուսակցական լրատվամիջոցների տեղեկություններով իշխանությունները վերահսկում են վիճակը, իսկ ընդդիմադիր քաղաքական հայացքներ ունեցող հասարակական գործիչները բոլորովին այլ բան են ասում: Թերթը, հենվելով Պարույր Հայրիկյանի ունեցած տեղեկությանը, գրում է, որ Լեոնային Ղարաբաղում շարունակվում են ցույցերն ու գործադուլները, Երևանում ստեղծվել է նոր կազմակերպություն, որը զբաղվում է Ղարաբաղին առնչվող գործերով: Կազմակերպությունը հայտարարել է, որ մինչև մարտի 26-ը կդադարեն բոլոր ցույցերն ու հանրահավաքները: Նույն որոշումը կայացրել են նաև փետրվարի 28-ին Երևանում, Գրողների

միության մեծ դահլիճում: «Ըստ «Գլասնոստ»-ի ղեկավար, խորհրդային այլախոհ Սերգեյ Գրիգորյանցի՝ Հայաստանի Կոմկուսի առաջին քարտուղար Կարեն Դեմիրճյանը աշխատանքից հեռացվել է և նրա փոխարեն նշանակվել է Հարությունյան ազգանունով մի անձնավորություն» [10, 1]: Թերթը հաջորդ օրը հերքում է Կ. Դեմիրճյանի պաշտոնազրկումը՝ ըստ Պարույր Հայրիկյանի. «Մեզ հայտնի դարձավ, Կարեն Դեմիրճյանը հեռացված չէ իր պաշտոնից, հակառակ այն բանի, որ երեկ այդպիսի լուրեր էին շրջում» [11, 4]:

Թերթի տեղեկություններով Երևանում անդորր է, «Սովետսկի Կարաբախ» թերթը տպագրել է ԼՂԻՄ մարզխորհրդի որոշումը՝ Լեռնային Ղարաբաղը Խորհրդային Հայաստանին վերամիավորելու մասին: Ի պաշտպանություն հայության արդար պահանջի ցույցեր են տեղի ունենում ամերիկահայերի շրջանում՝ Վաշինգտոն, Բոստոն և Նյու Յորք քաղաքներում:

«Ալիք»-ը «Մոսկվայի ռադիոն խեղաթյուրում է» փետրվարի 29-ի հոդվածում վրդովված գրում է, որ Մոսկվայի ռադիոն ամեն օր տարբեր լեզուներով իր հաղորդումներում «Հայաստանի հայության միահամուռ արդար պահանջը ներկայացնում է որպես «ազգայնական» շրջանակների կողմից հրահրվող խնդիր»: Ղարաբաղին նվիրված հեթոթական հաղորդման ժամանակ հայտարարվել է, որ ԼՂԻՄ-ը ստեղծվել է 1923 թ. Խորհրդային Ադրբեջանի կազմում, որտեղ 49 ազգությունների ներկայացուցիչներ են ապրում: Թերթը դա համարում է ապատեղեկատվություն և մեջբերում է Հայկական հանրագիտարանը, ըստ որի՝ 1976 թ. տվյալներով Ղարաբաղի բնակչության 80,5 % կազմում են հայերը, 18,1 %՝ ադրբեջանցիները և 0,9%՝ ռուսները: Հետևաբար, հարցնում է թերթը, «որտեղ են մնացյալ 49 ազգերը, որ մատնանշում է Մոսկվայի ռադիոն»: Թերթի եզրափակում է՝ կարծելով, որ Մոսկվայի ռադիոն կամ «իրապես անտեղյակ է բուն խնդրի էությանը (որ անհավանական ենք կարծում) կամ էլ միտումնավոր կերպով նենգափոխում է պատմությունն ու իրականությունը» [12, 1, 4]:

Թերթն այնուհետև գրում է, որ շարժումը գլխավորող կազմակերպությունը որոշել է զանգվածային ցույցերը դադարեցնել մինչև մարտի 26-ը: Այդ օրը Երևանի ժամանակով ժամը 2-ին, Երևանի օպերայի և բալետի ակադեմիական թատրոնի շենքի շրջակայքում, զանգվածային հավաք է կազմակերպվելու մանրամասն ծրագիրը մշակելու համար, որտեղ ինչպես ակնկալվում է, «կընթերցվի խորհրդային կառավարության որոշումը՝ Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզը Խորհրդային Հայաստանի Հանրապետության վերամիավորելու վերաբերյալ» [11, 4]:

Հայ ժողովրդի ազգային պայքարը 1988 թ. փետրվարին այնքան մեծ չափերի էր հասել, որ Մ. Ս. Գորբաչովը պատրաստ էր Լեռնային Ղարաբաղին ֆինանսական մեծ աջակցություն ցույց տալ և նրանց սոցիալական, կրթական, մշակութային և այլ խնդիրները լուծելու ճանապարհով կասեցնել

ազգային վերածնության շարժումը, որպեսզի այն վարակիչ չլինի, և չտարածվի Խորհրդային Միության մյուս հանրապետություններում: Խորհրդային դեկավարությունը գնաց այդ ճանապարհով ԽՄԿԿ Կենտկոմի և ԽՍՀՄ Նախարարների խորհրդի 1988 թ. մարտի 24-ի որոշմամբ Լեոնային Ղարաբաղին տրամադրվում էր 400 մլն ռուբլի մարզում կուտակված սոցիալ-տնտեսական և մշակութային խնդիրները լուծելու համար [17]:

Լեոնային Ղարաբաղի իշխանություններն ու ժողովուրդը լավ էին հասկանում, որ դա իրենց պայքարից շեղելու միջոց է, ուստի «ղանայացիների նվերից» հրաժարվեցին: Այդ հանգամանքը նկատի ունենալով՝ «Ալիք»-ը հերթական անգամ հղում է անում «Գլասնոստ»-ի խմբագիր Սերգեյ Գրիգորյանցին, ըստ որի՝ «հայաստանյան իրադարձությունների վերջին օրերը ցույց տվեցին, որ հայ ժողովուրդը հասել է հոգևոր վերածնունդի՝ ազգային միասնականության: Երկրում այդօրինակ կացություն չէր եղել վերջին յոթանասուն տարիներից ի վեր: Զարմանալին այն է, որ այդ ամենը ծագել է տարերայնորեն և ոչ ոքի կողմից հատուկ կերպով կազմակերպված չի եղել» [11, 1]:

«Ալիք»-ը «Ղարաբաղն է կանչում» խորագրում վերլուծում է Հովհաննես Շիրազի բանաստեղծությունը՝ նվիրված Արցախին, որտեղ Ղարաբաղը ներկայացվում էր «օտարին մեղր տվող ծաղիկ», որին խլել են իր եղբայր Հայաստանից ու բռնագավթել: Վերլուծելով Ղարաբաղի նկատմամբ անսահման սիրով ու հայրենասիրական պայծառով գրած բանաստեղծությունը՝ «Ալիք»-ը եզրակացնում է. «Մեր բռնագրավված հողերի շարքում Ղարաբաղը պիտի վերամիանա Հայաստանին և նրա հետ դառնա մեկ հողի և մեկ մարմին»: Թերթը Ղարաբաղը համեմատում է մասնատված մարմնի հետ, որն ապրելու համար պետք է ըմբոստանա ու պայքարի: Ըստ թերթի՝ «հայոց արծիվը իր արծվությունն արդեն իսկ ցուցաբերել է... արծվային խոյանքով Ղարաբաղի գավակները բարձրացրել են իրենց վեհ և համարձակ բռունցքները» [13, 1]:

«Ալիք»-ի կարծիքով ի պատասխան Ղարաբաղի կանչի՝ Հայաստանն այսօր ոտքի է կանգնել, բայց «այսօր հայությունը պիտի զգաստանա և ավելի աչալուրջ հետևի իր պահանջները իրականացնելու համար» [13, 1]:

Արցախյան շարժման հետագա իրադարձությունները ցույց տվեցին, որ հայությունը զգոն լինելու և զգաստանալու թերթի ուղերձը հիմնագուրկ չէր: Մ. Ս. Գորբաչովը կեղծ խոստումներով փորձեց հանգստացնել պեկոծ հայ ժողովրդին, բայց տեսնելով, որ դա արդյունք չի տալիս, սպառնաց, որ եթե շարժումը շարունակվի, ապա այն կործանարար կլինի Ադրբեջանում ապրող շուրջ կես միլիոն հայերի համար: Մ. Ս. Գորբաչովը ադրբեջանցիներին հասկացնել տվեց, որ կարող են փակել Հայաստան տանող ճանապարհները, հանրապետությունը կտրել արտաքին աշխարհի հետ հաղորդակցվելուց և տնտեսական շրջափակման միջոցով բնակչության սովի մատնել [4, 714-715]:

Ադրբեջանի իշխանությունները կյանքի կոչեցին Մ. Ս. Գորբաչովի

սպառնալիքը և փետրվարի 27-29-ին Սումգայիթ քաղաքում պետական մակարդակով կազմակերպված հայ բնակչության զանգվածային ջարդեր կազմակերպեցին: Խորհրդային միության ղեկավարության թողտվությամբ իրականացրած այդ եղեռնագործությունը և դրան հաջորդած հայության տեղահանությունը նպատակ էր հետապնդում կանխել Արցախյան շարժումը, հայերին ահաբեկել նոր արյունահեղ գործողությունների հեռանկարով:

Եզրակացություն

Հանգամանորեն անդրադառնալով Արցախյան շարժման սկզբնավորմանը՝ «Ալիք» օրաթերթը այն համարում է ազգային ինքնորոշման և մայր Հայաստանի հետ միավորման համար արդարացի պայքար: Թերթը հայության պայքարը համարում է պահանջատիրություն՝ գտնելով, որ դրա լուծումը վերջ կդնի տեղի ունեցած պատմական անարդարությանը:

DOI: <https://doi.org/10.58726/27382915-2023.1-257>

Գրականություն

1. Հայաստանի ազգային արխիվ, Ֆ. 1023, ց.1 գ. 967, փ.10, թ.1:
2. Կապուտիկյան Ս., Էջեր փակ գորոցներից, Երևան 1988:
3. Հայոց պատմություն, հ. 4, գիրք երկրորդ, Երևան 2016:
4. Հայության կոչերն ու դիմումները ԼՂԻՄ-ը Խորհրդային Հայաստանի հետ միավորելու համար 1988-1989: Կազմեցին Հ. Աբրահամյան, Կ. Խաչատրյան, Երևան, 2014:
5. Սիմոնյան Հր., Հայոց պատմություն, Երևան, 2012:
6. «Ալիք», 1988, 5 հունվարի, № 4:
7. «Ալիք», 1988, 22 փետրվարի, № 42:
8. «Ալիք», 1988, 24 փետրվարի, № 44:
9. «Ալիք», 1988, 25 փետրվարի, № 45:
10. «Ալիք», 1988, 27 փետրվարի, № 46:
11. «Ալիք», 1988, 28 փետրվարի, № 47:
12. «Ալիք», 1988, 29 փետրվարի, № 48:
13. «Ալիք», 1988, 1 մարտի, № 49:
14. «Հայոց աշխարհ», 1988, 24 հունվարի:
15. «Սովետական Ղարաբաղ», 1988, 21 փետրվարի:
16. «Սովետական Հայաստան», 1988, 27 փետրվարի:
17. «Սովետական Հայաստան», 1988, 29 մարտի:

Отклики зарождения арцахского движения в ежедневной газете «Алик»

*Феликс Мовсисян
Татьяна Оганян*

Резюме

Ключевые слова: *Перестройка, Нагорный Карабах, национальное движение, объединение, национальное самоопределение, армянская диаспора, пресса*

«Алик» – армянская ежедневная газета, выходящая в Тегеране (Иран). Она была основана в марте 1931 года. У газеты есть собственное издательство и типография, где публикуются книги на армянском и персидском языках. В газете «Алик» освещается жизнь армянских общин, особенно те события, которые носят общенациональный характер. Газета имеет большой информационный раздел, в котором размещается информация о событиях в Армении, Арцахе, Джавахке, о событиях, которые касаются всех армян. И так как Иран является сопредельной с Арменией страной, то и информация в газете, конечно, преобладает из Армении. Развернувшееся в феврале 1988 г. арцахское движение нашло широкий отклик в армянской прессе стран Ближнего Востока, в том числе в издаваемой в Тегеране ежедневной газете «Алик». Публикации в газете «Алик» свидетельствуют о том, что газета была осведомлена о подоплеке карабахской проблемы, в отношении которой она проявляет национальную и проармянскую позицию. Газета связывает подъем движения армян с политической перестройкой М. С. Горбачева. Веря в обещания решать национальные проблемы и развивать демократию, армяне потребовали самоопределения и объединения с матерью-Арменией. «Алик» считает борьбу армян справедливой, квалифицирует ее как проблему национальной идеологии, решение которой положит конец исторической несправедливости, имевшей место в 1920-е годы. Исходя из этого мышления, газета призывает объединяться в кулак, потому что пришло время бороться. В то же время «Алик» призывает армян к осмотрительности, считая, что армяне должны быть последовательными в своих требованиях.

The Response to the Initiation of the Artsakh Movement in the “Alik” Daily Newspaper

*Feliks Movsisyan
Tatyana Ohanyan*

Summary

Key words: *Perestroika, Nagorno-Karabakh, national movement, unification, national self-determination, Armenian Diaspora Press*

“Alik” is an Armenian daily newspaper published in Tehran (Iran). It was founded in March 1931. The newspaper has its own publishing house and printing premises, that publishes books in Armenian and Persian. The newspaper “Alik” covers the life of the Armenian communities, especially the events of a national character. The newspaper has a large information section, which contains substantial data about the events in Armenia, Artsakh and Javakhk, concerning all Armenians. Since Iran is a country adjacent to Armenia, the information in the newspaper, of course, prevails from Armenia. The Artsakh movement that started in February 1988, found a wide-response in the Armenian Press of the Middle East countries, as well as in the Tehran-based “Alik” Daily Newspaper. The newspaper addresses the events unfolded in Karabakh and Armenia with news information and publication from Sonet and foreign mass media. The publications of “Alik” indicate that the newspaper was aware of the background of the Karabakh problem, regarding which it shows a national and pro-Armenian position. The newspaper associates the rise of the Armenians movement with Gorbachev’s perestroika policy. Believing in the promises of solving national problems and developing democracy, the Armenians demanded self-determination and unification with mother Armenia. “Alik” considers the struggle of the Armenians fair, qualifies it as a claim of national ideology, the solution of which will put an end to historical injustice happened in the 1920s. In this respect, the paper urges the Armenians to unite and prepare for the fight, but simultaneously it calls on Armenians to be alert and careful with their demands.

Ներկայացվել է 11.04.2023 թ.
Գրախոսվել է 20.04.2023 թ.
Ընդունվել է տպագրության 25.05.2023 թ.